

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

кафедра загальної психології та психології розвитку особистості

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: «Психологічні особливості прояву емоційних станів матерів»
«Psychological features of the manifestation on mothers of emotional states»

(назва на українському та англійському)

Виконала: студентка заочної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»

Ружина Інна Василівна

Керівник: кандидат психологічних наук, старший
викладач кафедри загальної психології і психології розвитку Мартинюк Ю.О.

_____ підпис

Рецензент: кандидат психологічних наук, старший
викладач кафедри диференціальної психології ПУНПУ імені

К. Д. Ушинського Ульянова Т. Ю.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ 4 від 26. 11. 2020 р.

Завідувач кафедри

Захищено на засіданні ЕК №

протокол № від 2020р.

Оцінка / /
(за національною шкалою, шкалою ECTS,
бали)

Голова ДЕК: д.биол.наук, проф.
Псядло Е.М.

_____ (підпис)

_____ (ППП)

_____ (підпис)

_____ (ППП)

ЗМІСТ

ВСТУП.....		3
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ОСОБИСТОСТІ		6
1.1.	Теоретичні засади дослідження емоційних станів особистості в психологічній науці.	6
1.2.	Основні психологічні характеристики прояву емоційних станів	12
1.3.	Психологічні особливості матерів і їх вплив на дитячо-батьківські відносини	30
	Висновки до першого розділу.....	32
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ МАТЕРІВ		34
2.1.	Організація теоретико- емпіричного дослідження	34
2.3.	Методи дослідження емоційних станів матерів	38
	Висновки до другого розділу.....	41
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ МАТЕРІВ		42
3.1.	Психологічні особливості емоційних реакцій на вплив стимулів навколишнього середовища у матерів.	42
3.2.	Особливості самооцінки матерями їхніх емоційних станів	48
3.3.	Психологічні особливості самооцінки матерями рівня прояву їх психічних властивостей	56
3.4.	Психологічні особливості емоційної спрямованості матерів	63
3.5.	Кореляційний аналіз показників п прояву емоційних станів матерів	68
	Висновки до третього розділу.....	81
	ВИСНОВКИ.....	83
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90
	ДОДАТКИ.....	97

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне українське суспільство переживає не тільки соціально-економічну, політичну, але і ціннісно-моральну кризу, оскільки дестабілізуються життєві установки людей. Науково-технічний прогрес спрощує життєву рутину людини, впливає як на суспільство, сім'ю в цілому, так і на матерів зокрема. Особливо актуальною дана тема є тому, що саме материнський вплив виконує головну роль у формуванні майбутнього дітей. Крах старих моделей стосунків з матір'ю, пошук сучасних ціннісних орієнтирів знаходить відгук у формуванні не тільки особистості дітей різного віку, але і в формуванні їх соціальних ролей. Суб'єктивні погляди матері на сутність сім'ї, особливості її емоційних станів багато у чому визначають гармонійний та благополучний розвиток дитини в подальшому.

В свою чергу, складність дослідження емоційних станів особистості полягає у тому, що будучи багатовимірним психічним явищем, вони залишаються суто індивідуальними, різноманітними і не завжди піддаються рефлексії. У психологічній науці підхід до концепції емоційних станів фрагментарний та неоднозначний: вони розглядаються як більш високий рівень інтеграції індивідуальної психіки, для якого характерні властивості цілісності і єдності; як відносно статичний компонент психіки; що проявляється у різних видах діяльності та властивостях особистості, а емоція у нього визначає всю структуру та його параметри.

Отже, емоційна сфера особистості є одним із найбільш недиференційованих та неоднозначних феноменів загальної психології, що підтверджує аналіз досліджень В. О. Арт'ємова, М. Й. Боришевського, Ф. Е. Василюка, Л. С. Виготського, Б. І. Додонова, Л. Г. Дикої, В. Джемса, В. Л. Дранкова, С. С. Занюка, А. В. Запорожця, Є. П. Ільїна, С. О. Колот, Г. С. Костюка, М. Д. Левітова, Е. Л. Носенко, О. П. Саннікова, А. С. Співаковської, Л. В. Степаненко, Т. С. Кириленко, В. М. Юрченко та ін. Водночас, вивченням дитячо-батьківських відносин у займалися О. О. Бодальов, М. І.

Лісіна, А. С. Співаковська та ін. Особливості материнства та їх вплив на психологічні особливості дитини розглядався в роботах І.С. Кона, М. Мід, Е. Еріксона, М.С. Радіонової, Г. Каплана, Л.С.Виготського, З.Фрейда, М.Кляйн, Е.Фрома та інших).

Про те, як формується прихильність між матір'ю і дитиною в перші місяці і роки життя, написано багато, що дозволяє зробити висновок, що благополуччя дитини ґрунтується перш за все на здоровій, безпечній прихильності до матері. Менше уваги приділяється тому, як розвиваються ці відносини пізніше, в дитячому і підлітковому віці, як ця прихильність формує уклад життя і певні особливості матері. Тому доцільним стає вивчення психологічних особливостей прояву емоційних станів матерів.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження психологічних особливостей прояву емоційних станів матерів.

Задачі дослідження:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу проблеми уточнити основні підходи до поняття «емоційний стан» у психологічній науці.
2. Розглянути психологічні особливості матерів їх вплив на дитячо-батьківські відносини.
3. Порівняти основні відмінності у психологічних складових емоційних станів матерів.
4. Встановити взаємні впливи окремих складових емоційних матерів.

Об'єкт дослідження – емоційні стани особистості.

Предмет дослідження - психологічні особливості прояву емоційних станів матерів.

Методи дослідження: метод теоретичного аналізу та узагальнення наукових першоджерел за досліджуваною проблематикою; метод наукового спостереження; психодіагностичний метод та метод математичної статистики.

До психодіагностичного комплексу увійшли наступні методики: методика діагностики типу емоційної реакції на вплив стимулів навколишнього середовища (автор В. І.Бойком), методика діагностики

самооцінки психічних станів (автор Г. Айзенк), методика «Самооцінки емоційного стану» (автори А. Уесман і Д. Рікс), методика "Визначення загальної емоційної спрямованості особистості» (автор Б.І. Додонов).

База проведення емпіричного дослідження та опис вибірки. Дослідницька робота проводилась на базі дитячого центру "Натхнення" та гімназії № 4. Діагностику проходили: матері віком від 25 до 46 років дітей віком від 3 до 5 років і дітей від 12 до 16 років.

Практична значимість дослідження полягає в тому що його результати можуть бути рекомендовані до використання психологами, соціологами та скласти основу для розробки індивідуальної та групової роботи з матерями різного віку, які виховують дітей різного віку. На основі проведеного дослідження можливо формування відповідних ознайомчих тренінгів щодо формування навичок взаємодії та взаєностосунків між матерями та дітьми.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, 16 таблиць та 11 рисунків, висновків, списку використаних джерел та додатків. Зміст роботи викладений на 100 сторінках друкованого тексту, з них основного тексту- 83 сторінки. Список використаних джерел налічує 86 найменувань.

ВИСНОВКИ

Згідно мети даного дослідження було теоретично обґрунтовано та емпірично досліджено психологічні особливості прояву емоційних станів матерів, що дало можливість зробити наступні висновки:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу проблеми уточнені основні підходи до поняття «емоційний стан» у психологічній науці: згідно основних положень теорії диференційних емоцій емоційні стани розглядаються не тільки як динамічні явища та складові частини цілісної ієрархічної системи, але й мають особливі джерела-активатори; згідно органічної теорії емоцій кожний емоційний стан є результатом рефлексу, що викликається зовнішнім або внутрішнім подразником, об'єднує у один комплекс фізіологічно обумовлені психічні елементи і миттєво усвідомлюється людиною; та згідно інформаційної теорії емоцій - емоційні стани тісно пов'язані з інформацією, яку особистість отримує з навколишнього світу, тобто вони виникають через несподівані події, до яких людина не була готова; в психоаналітичному підході емоційні стани характеризуються тим, що особистість бере активну участь в аналізі свого психічного стану, в подоланні труднощів, пов'язаних з переживанням різних емоцій. Отже, у нашому дослідженні емоційні стани розглядаються як більш високий рівень інтеграції індивідуальної психіки, для якого характерні властивості цілісності і єдності; як відносно статичний компонент психіки; як такий, що проявляється у різних видах діяльності та властивостях особистості, а емоція у нього визначає всю структуру та його параметри.

2. Розглянуті психологічні особливості матерів і їх вплив на дитячо-батьківські відносини: деякі тривожні, неврівноважені або владні за характером матері мимоволі прив'язують до себе дітей до такої міри, що створюють у них штучну або хворобливу залежність від себе і свого настрою. Такі матері відчують страх самотності, зживаючи його надмірною турботою про дитину, а подібна невротична прихильність створює інфантильність, несамостійність, невпевненість в своїх силах і можливостях.

Матері, які прагнуть заповнити недолік емоційного тепла, у всьому поступаються дитині і оточують її надлишковою турботою. Іншого боку емоційне відкидання матерю, яке виражається в байдужості, малій увазі до внутрішнього життя дітей, особливо при їх чуттєвості, здатності на глибоку прихильність. Подібні крайності материнського відношення не проходять безслідно, оскільки діти невротично прив'язані до матері також відрізняються примхливістю, нестійкістю поведінки і підвищеною збудливістю, а несприятливим наслідком емоційного відкидання матерю може бути страждання, глибока пригніченість, депресії та небажання жити.

З іншого боку при емоційній рівноваженості матері, якими б не були її життєві обставини, вона розуміє, що недосконала, піклується про дітей усвідомлено і з великим бажанням, бачить у своїх дітях унікальних особистостей, які мають позитивні і негативні сторони, що спонукає їх до самостійності. При даному стилі материнства діти різного віку здатні приймати і поважати чужу точку зору, емоційно автономні від матері і вміють справлятися з труднощами незалежного життя.

3. Встановлені основні відмінності у психологічних особливостях прояву емоційних станів матерів. Група МП демонструє значно менші середні значення за шкалами "Рефрактерна активність в середину" та при рефрактерній спрямованості за шкалами "Негативний стимул", "Амбівалентний стимул" і "Позитивний стимул"; натомість досліджувані групи МД демонструють менші показники за шкалами "Ейфорійна активність зовні" і при даному виді спрямованості за шкалами "Негативний стимул" та "Позитивний стимул". Нарешті, на рівні $p < 0,01$ група МП має більше середнє значення за шкалою "Дисфорійна активність зовні" і при дисфорійній спрямованості за шкалами "Негативний стимул", "Амбівалентний стимул" та "Позитивний стимул". Отже, у матерів дітей підліткового віку енергетичні приплив (негативні, амбівалентні або позитивні) закономірно виливаються в негативні поведінкові акти і психічні стани, спрямовані на навколишнє середовище ніж у матерів дітей

дошкільного віку, яким притаманний стан гальмування активності, тобто енергетичний приплив (позитивний, амбівалентний або негативний за характером впливу) зазвичай звертається на самих матерів і блокує або загальмовує їх поведінку або деякі психічні прояви.

Аналіз результатів дослідження дозволив констатувати, що між групами МП та МД мають місце відмінності за шкалами “Спокій - тривожність” (на рівні $p < 0,05$ група МП має більше середнє значення). Порівняно із групою МД респонденти групи МП демонструють статистично менші значення за шкалами “енергійність — втомленість” ($p < 0,05$). Натомість, досліджувані з групи МП за шкалою демонструють більші середні значення за шкалами “почуття впевненості - почуття безпорадності” ($p < 0,01$). Отже, матері дітей підліткового віку оцінюють себе, як більш витриманих, стриманих, терплячих, врівноважених, загартованих, наполегливих, героїчних, працездатних, твердих; тоді, як матері дітей дошкільного віку оцінюють себе, як більш ініціативних, діяльних, підприємливих, спрямованих, активних, кипучих, пробивних та кмітливих.

Єдина статистично не значуща відмінність між групами МП та МД спостерігається за шкалою "Аагресивність". Відмінність між групами МП та МД за шкалою "Тривожність" полягає в тому, що респонденти групи МД характеризуються більшою тривожністю. Статистично значуща різниця спостерігається за показником фрустрації — для досліджуваних з групи МП даний показник має у середньому більші значення на рівні $p < 0,01$. Отримані результати свідчать, що матері дітей дошкільного віку оцінюють себе, як більш тривожних, схильних до горювання порівняно із матерями дітей підліткового віку, які вважають, що не дуже стійкі перед виникаючими труднощами, оскільки у разі не передбачуваної або реальної неможливості задоволення потреб або при невідповідності бажань з наявними можливостями вони обов'язково будуть фрустровані.

Майже за усіма шкалами методики Б.І.Додонова група МП не відрізняється від групи МД. Проте статистично значуща різниця

спостерігається за показником пугністичної, романтичної та акізітивної спрямованості — для досліджуваних з групи МП перші два показники мають у середньому більші значення, а за останньою шкалою більші показники має група МД (Акізітивна спрямованість =8,57, на рівні $p < 0,01$). Дещо менша, але теж статистично значуща різниця спостерігається за естетичною спрямованістю - у групі МП у середньому більші значення на рівні $p < 0,05$. Отримані результати свідчать, що відмінність між групами МП та МД полягає в тому, що респонденти групи МП характеризуються більшою емоційною спрямованістю на потреби в подоланні небезпеки, але враховуючи прагнення до всього незвичайного та таємничого, на основі цього пізніше виникає інтерес до боротьби, який також пов'язаний з потребою бути в гармонії з навколишнім світом. Натомість, досліджувані групи МД характеризуються більшим інтересом до накопичення, «колекціонування» речей, що виходять за межі практичної потреби в них.

4. Встановлені взаємні впливи окремих складових у прояві емоційних станів матерів. Отже, спостерігається кореляція між шкалою "Ейфорійна активність зовні" та шкалою "Енергійність - втомленість" ($r = -0,372$, $p < 0,01$), останньою шкалою корелює також шкали "Позитивний стимул" при рефрактерній та дисфорійній спрямованості ($r = -0,404$ і $0,4$, $p < 0,05$) - зв'язок зворотній. Значущим є прямий зв'язок між шкалою "Дисфорійна активність зовні" та шкалами "Піднесення - пригніченість", "Почуття впевненості-почуття безпорадності" та "Загальна самооцінка емоційного стану" - $r = 0,405$; $0,433$ і $0,422$ на рівні $p < 0,05$. Зафіксовано слабкий зворотній зв'язок між біполярною шкалою "Піднесення - пригніченість" та шкалою "Негативні стимули" при рефракторній активності всередину ($r = -0,386$, $p < 0,05$), а найбільш цікавим є прямий кореляційний зв'язок першої шкали із шкалою "Негативні стимули" при дисфорійній активності зовні ($r = 0,497$, $p < 0,01$). Можна зробити висновок, що при схилі оцінки емоційного стану в бік піднесення, досліджувані будуть включатися на негативні переживання від негативних стимулів, проте вони не будуть довго осідати у вигляді

переживань неприємного осадку, роздумів, прихованою смутку, злості, тощо. Цікаво, що показник коефіцієнту кореляції між дисфорійною активністю на зовнішні негативні стимули, рефрактерною активністю всередину на амбівалентні та позитивні стимули, шкалами методики СЕС "Піднесення - пригніченість", " Почуття впевненості-почуття безпорадності" та "Загальна самооцінка емоційного стану" свідчить, що чим більше досліджувані будуть орієнтуватися на негативні переживання фіксуючись на негативних зовнішніх подразниках, тим більше вони будуть включатися на власний емоційний стан та різноманітні його характеристики, що підвищить потребу в його маскуванні для самих себе та інших: самооцінка загального емоційного стану буде схилитися бік піднесення, впевненості. Існує зворотний характер зв'язку між ейфорійною активністю на зовнішні позитивні стимули і шкалою "Енергійність-втомленість" ($r = -0,404, p < 0,05$), а друга шкала також корелює зі шкалою рефракторної активності на внутрішні позитивні подразники ($r = 0,4, p < 0,05$). У досліджуваних групи МП є зворотній зв'язок між ейфорійною спрямованістю на зовнішні стимули та показником фрустрації, при цьому також спостерігається зворотній зв'язок між негативними та амбівалентними стимулами при ейфорійній активності, однак, існує прямий кореляційний зв'язок між рефракторною активністю на внутрішні стимули, зокрема на амбівалентні та показником фрустрації ($r = 0,363$ та $0,384, p < 0,05$). Зауважимо, що при високому рівні здатності респондентів у групі МП сприймати навіть у негативних стимулах лише позитивні компоненти буде знижуватись рівень переживання тривоги із приводу відносно малих проблем. При високій оцінці власного емоційного стану з точки зору терплячості, стриманості, врівноваженості, буде вище оцінюватись досліджуваними групи МП рівень агресивних проявів, особливо при спілкуванні з людьми. Проте при збільшенні рівня емоційної фіксації на успішності власної діяльності, досліджувані будуть демонструвати здатність до переключення поведінки, зміни переконань, поглядів, враховуючи відповідність реальній обстановці, життю. Щодо зв'язку між методиками

СЕС та ДЕС, то статистично значущими виявилась кореляція біполярної шкали "Емоційність - втомленість" із шкалою "Комунікативна спрямованість" ($r = -0,365, p < 0,05$) - зв'язок зворотній. Естетична спрямованість корелює із фрустрацією ($r = -0,434, p < 0,05$) - зв'язок зворотній, а також із дисфорійною активністю на зовнішні позитивні стимули та ейфорійною активністю на амбівалентні стимули ($r = 0,443$ та $0,423, p < 0,05$), і із глоричною спрямованістю ($r = -0,381, p < 0,01$), а остання шкала має прямий кореляційний зв'язок із шкалою "Почуття впевненості-почуття безпорадності" ($r = 0,43, p < 0,05$). Окрім цього, зафіксований прямий зв'язок між дисфорійною активністю на зовнішні стимули, та пугністичною спрямованістю ($r = 0,362, p < 0,05$ та $0,521, p < 0,01$), зокрема із негативними стимулами зв'язок більш статично значущий. Нарешті, шкала ейфорійної активності на зовнішні негативні стимули має зворотній кореляційний зв'язок із гедоністичною спрямованістю ($r = -0,403, p < 0,05$), яка у свою чергу, корелює із показником агресивності, коефіцієнт кореляції становить - $0,418 (p < 0,05)$.

Зауважимо, що досліджувані в групі МД чим більше будуть емоційно включатися на негативні подразники в навколишньому середовищі менше будуть звертати увагу на внутрішнє емоційне відображення відповідних негативних стимулів. У групі МД при зосередженості на власних емоційних переживаннях привертати увагу будуть різноманітні внутрішні стимули, проте на зовнішні навіть позитивні подразники буде витратитися менше власної активності. Таким чином, досліджувані у групі МД сильні негативні переживання викликані важкими обставинами життя будуть блокуватися пошуком позитивних моментів у цих обставинах, розумінням, що за кожним негативним почуттям можливо знайти позитивні моменти, що буде сприяти формуванню загалом переживань з позитивним полюсом. У досліджуваних групі МД при неможливості переносити несприятливі переживання включається механізм відкидання всіх подразників з навіть маленьким натяком на такі відчуття. Існує зворотній кореляційний зв'язок між

біполярною шкалою методики СЕС "Енергійність-втомленість" та шкалою дисфорійної активності на зовнішні позитивні подразники методики Б.В.Бойко ($r = -0,422, p < 0,05$). Виявлена також кореляція між останньою шкалою та шкалою "Загальна самооцінка емоційного стану" ($r = -0,426, p < 0,05$). Встановлено, що чим вище респонденти будуть оцінювати себе, як енергійних, рухливих, діяльнісних та активних особистостей, тим менш вони будуть схильні переробляти позитивні стимули у негативні переживання, а у разі прояву остаточної особливості респонденти будуть оцінювати власний емоційний стан, як незадовільний, що буде проявлятися у відчутті загального неблагополуччя. Зауважимо, що у групі МД одна емоційна спрямованість сприяє розвитку іншої, що дає можливість досліджуваним отримати емоційну насиченість від різних сторін життєдіяльності. Показник акізитивної спрямованості за методикою ДЕС корелює із показниками дисфорійної активності на зовні та ейфорійною активністю на зовнішні позитивні стимули, можна зробити висновок, що підвищення рівня інтересу та емоційної насиченості від накопичення різних речей, які не мають практичної значущості супроводжується зниженням схильності до переробки різних стимулів у негативні переживання, а також зниженню рівня емоційного включення на різні зовнішні позитивні стимули. Нарешті, показник пугністичної спрямованості методики ДЕС корелює зі шкалами "Рефрактерна активність на внутрішні амбівалентні стимули" ($r = 0,401, p < 0,05$) та шкалою "Тривожність" методики СПС ($r = 0,391, p < 0,05$). Крім того, шкала "Гностична спрямованість" корелює із шкалами "Рефрактерна активність на внутрішні амбівалентні стимули" ($r = 0,446, p < 0,05$) і "Ейфорійною активністю на зовнішні позитивні стимули" ($r = -0,388, p < 0,05$). Шкала "Піднесення - пригніченість" методики СЕС має зворотній кореляційний зв'язок ($r = -0,437, p < 0,05$) із шкалою "Тривожність" методики СПС. Водночас, шкала "Почуття впевненості-почуття безпорадності" має прямий кореляційний зв'язок ($r = 0,422, p < 0,05$) із шкалою "Ригідність".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова А.А. Агрессивность при депрессивных расстройствах: дисс. канд. психол. наук. Москва, 2005. 152 с.
2. Адлер А. Очерки по индивидуальной психологии. Москва: Когито-Центр, 2002. 220 с.
3. Азизова Г. Ф. Особенности психоэмоциональных изменений у женщин в период беременности. *Материалы II Междунар. науч. конф. "Медицина и здравоохранение"*, г. Уфа, май 2014 года. Уфа: Лето, 2014. С. 21-25. URL: <https://moluch.ru/conf/med/archive/119/5442>(дата обращения 15.07.20)
4. Андреева Т. В., Кононова А. В. Распределение ролей в молодой семье. *Тез. научно-практ. конф. "Ананьевские чтения". Психология и политика.* . Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербургского университета, 2002.
5. Анохин П.К. Узловые вопросы теории функциональных систем. Москва: Наука,1980. 197 с.
6. Аргайл М. Психология счастья. Москва: прогресс, 1990. 336 с.
7. Астапов В.М. Тревожность у детей. 2-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 224 с.
8. Астапов В. М. Функциональный подход к изучению состояния тревоги. *Психологический журнал.* 1992. № 5. С.45-57.
9. Байкалова А.А. Психологические типы матерей и их роль в формировании личности своего ребенка. *Современные научные исследования и инновации.* 2016. № 9. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2016/09/70833> (дата обращения: 13.09.2020).
10. Баттерворт Дж., Харрис М. Принципы психологии развития. Москва: Когито-Центр, 2000. 350 с
11. Басов М.Я. Обище основы педологии. Москва: Педагогика, 2001. 265 с.

- 12.Бодалева А.А. Популярная психология для родителей. Москва: Педагогика, 1988г.-256 с.
- 13.Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. Москва: Информационно-издательский дом "Филинь", 1996. 472 с.
- 14.Боришевський М.Й. Екстраполяція теоретичних принципів психологічної науки у контекст практичної психології. *Актуальні проблеми практичної психології. Ч.І*. Херсон, 2009. С.113-120.
- 15.Боулби Дж. Привязанность. Москва: Гардарики, 2003. 480 с.
- 16.Бреслав Г.М. Психология эмоций. Москва: Смысл, 2004. 544 с.
- 17.Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітка. Київ, 2003.
- 18.Буянов М. И. Ребенок из неблагополучной семьи.Москва, 2009. 207 с.
- 19.Бэрон Р., Ричардсон. Д. Агрессия. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 352 с.
- 20.Ван Джун , Будіянський М.Ф. Соціалізація як психологічне підґрунтя самосприйняття сучасного підлітка. *Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д. Ушинського*. 2008. № 1–2. С. 191-195.
- 21.Варламов А.А. Психофизиологический анализ особенностей восприятия и переживания эмоций при алекситимии: автореф. дисс. . канд. биол. наук. Новосибирск, 2004. 24 с.
- 22.Виготський Л. С. Вибрані психологічні дослідження. Москва: АПН РРФСР, 1986. 426 с.
- 23.Ганзен В.А. Системные описания в психологии. Изд-во ЛГУ, 1984.324
- 24.Гордон Т. Тренинг эффективного родителя (Parent Effective Training - PЕТ).2008. URL: <http://www.koob.ru>(дата обращения: 03.05.2020).
- 25.Горячева Т. Г. , Солнцева І. А. Особистісні особливості матері дитини з відхиленнями в розвитку та їх вплив на дитячо-батьківські відносини *Матеріали ІІ Всеросійської наукової конференції "Психологічні проблеми сучасної російської сім'ї". У 3 частинах. Частина 1 / За ред. В. К. Шабельникова, А. Г. Лідерса. Москва, 2005. С. 285-298.*
- 26.Джемс У. Психология/ под ред. Л.А.Петровской. Москва: Педагогика, 1991. 368 с.

27. Додонов Б.И. В мире эмоций. Киев: Политиздат Украины, 1987. 140 с.
28. Донцов Д.А. Психология эмоций. Москва: СГА, 2007.
29. Донцова М.В. Психология личности. Тула: ТГПУ, 2009.
30. Донцов Д.А., Сенкевич Л.В, Турчан О.В. Общая психология : учебно-методическое пособие. *ФГБОУ ВПО ГКА им. Маймонида*. Москва: Человек, 2012.
31. Дубровина И.В. Рабочая книга школьного психолога / Под ред. И.В. Дубровина. Москва: Просвещение, 1991. 324 с.
32. Жинот Х. Родители и подросток. Ростов н/Дону: Феникс, 1997. 224 с.
33. Захаров А. И. Неврозы у детей и психотерапия. Санкт-Петербург : Союз, 2000. 323 с.
34. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 752 с.
35. Изард К. Психология эмоций. Санкт-Петербург: Питер, 2000.
36. Карелина А.А. Большая энциклопедия тестов. Москва: Эксмо, 2007. 416
37. Клауд Г., Таунсенд Дж. Фактор матери. Христианское издательство «Триада», 2007.
38. Козлов Н.И. Двухфакторная теория эмоций Шехтера и Сингера. URL: <https://www.psychologos.ru/articles/view/dvuhfaktornaa-teoria-emocij-sehtera-i-singera> (дата обращения: 02.07.2020).
39. Колот С.А. Эмоциональный диссонанс как функция эмоциональной выразительности. *Актуальні проблеми психології: Зб.наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка*. Київ, 2012. Т.11. Вип.6. С.240-244.
40. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития/ [пер. с англ. А. Маслов, О. Орешкина, А. Попов. 9-е изд. Москва : Питер, 2010. 939 с
41. Куликов Л.В. Руководство к методикам диагностики психических состояний, настроений и сферы чувств. Разработка и проверка методик. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2003.
42. Куликов Л.В. Руководство к методикам диагностики психических состояний, чувств и психологической устойчивости личности.

- Описание методик, инструкции по применению. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2003.
43. Куликов Л.В. Эмоциональная устойчивость личности. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2008.
44. Левитов Н.Д. О психических состояниях человека. Москва: Просвещение, 1991. 224 с.
45. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1975. 304 с.
46. Люблинская А.А. Детская психология. Москва: «Просвещение», 1971. 415 с.
47. Лушин П.В. Психология личностного изменения. Кировоград: Имекс ЛТД, 2002. 360 с.
48. Марковская И.М. Тренинг взаимодействия родителей с детьми. Санкт-Петербург: Речь, 2000.
49. Мартынюк Ю.А. Проблема эмоциональных состояний личности в психологической науке. *Вісник ОНУ*. Том 22. Випуск 1 (43), 2017. С. 136-144.
50. Мартынюк Ю.А. Психокоррекционная помощь при психоэмоциональных нарушениях у членов семей, воспитывающих детей с психофизическими нарушениями. *Вісник*. Том 17. Випуск 4, 2012. С.108-115.
51. Мещерякова С. Ю., Авдеева Н. Н., Ганошенко Н. И. Изучение психологической готовности к материнству как фактора развития последующих взаимоотношений ребенка и матери. *Соросовские лауреаты. Философия. Психология. Социология*. Москва, 1996. URL: [http://psychlib.ru/mgppu/periodica/VP032000/Soi_3_14.htm#\\$p3](http://psychlib.ru/mgppu/periodica/VP032000/Soi_3_14.htm#$p3) (дата обращения 14.06.20)
52. Мухамедрахимов Р.Ж. Мать и младенец: психологическое взаимодействие. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2001. 288с.

53. Мэй Р. Смысл тревоги/ пер. с англ. М.И. Завалова и А.И. Сибуриной. Москва: Независимая фирма «Класс», 2001. 384 с.
54. Наенко Н.И. Психическая напряженность. Москва, 1976. 112 с.
55. Немчин Т.А. Состояния нервно-психического напряжения. Санкт-Петербург : Изд-во ЛГУ, 2007. 166 с.
56. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 72500 слов и 7500 фразеологических выражений. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Азъ, 1994. 907 с.
57. Охматовская А.В. Психологические особенности враждебности у больных с психосоматическим заболеванием (бронхиальная астма): дис. канд. психол. наук. Москва, 2001. 120 с.
58. Первин Л., Джон О. Психология личности. Теория и исследования. Москва: Аспект-Пресс, 2000.
59. Подобина О.Б. Совладающее поведение женщины на этапе принятия роли матери: Автореф. дисс. ... канд. психол. наук. Санкт-Петербург: РГПУ им. А.И. Герцена, 2005. 22с.
60. Прихожан А.М. Тревожность у детей и подростков. Москва: МПСИ, 2000. 304 с.
61. Психология личности в трудах зарубежных психологов. Под ред. Реана А.А. Санкт-Петербург, 2000.
62. Психические состояния : Хрестоматия / сост. Л.В. Куликов. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2000.
63. Психология личности в трудах отечественных психологов: Хрестоматия / сост. Л.В. Куликов. Санкт-Петербург: Питер, 2009.
64. Психология мотивации и эмоций. Хрестоматия. Под. ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, М.В. Фаликман. Москва: Че-Ро, 2002.
65. Психология эмоций. Хрестоматия. Под. ред. Вилюнаса В.К. Санкт-Петербург: Питер, 2006.

66. Райс Ф., Долджин К. Психология подросткового и юношеского возраста / пер. с англ. под науч. ред. Е. И. Николаевой. 12-е изд. Москва : Питер, 2010. 812 с.
67. Регуш Л.А. Психология современного подростка / Под ред. Л.А. Регуш. Санкт-Петербург: Речь, 2005. 400 с.
68. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. Санкт-Петербург: Питер Ком, 1999.
69. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург: Питер Ком, 1999. 720 с.
70. Селье Г. Стресс без дистресса. Москва: Прогресс, 1979. 124 с.
71. Симонов П.В. Эмоции и воспитание. *Вопросы философии*. 1981. №5. С. 39-48.
72. Федулова А.Б. Семья и семейные ценности в современных социальных и гуманитарных науках. *Актуальные проблемы современного общества в контексте социальной работы*: коллективная монография / под ред. проф. Р.И. Даниловой. Архангельск: КИРА, 2010. С.288-314.
73. Филиппова Г.Г. Материнство: сравнительно-психологический подход. *Психологический журнал*, 1998. № 5. 84 с.
74. Филиппова Г.Г. Психология материнства. Учебное пособие. Москва: Изд-во Института Психотерапии, 2002.
75. Фрейджер Р., Фейдимен Д. Личность. Теории, упражнения, эксперименты. Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак, 2006.
76. Фрейд З. Введение в психоанализ: лекции. Москва: АСТ, 2008. 608 с.
77. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. Москва: Просвещение, 1994. 447 с.
78. Фромм. Э Искусство любить/пер с англ. А.В. Александровой. Москва: АСТ, 2017. 296 с.
79. Хейлі Дж., Еріксон М. Стратегії сімейних відносин. Москва: Інститут загальногуманітарних Досліджень, 2001.

80. Холмогорова А.Б. Соматизация: история понятия, культурные и семейные аспекты, объяснительные и психотерапевтические модели / А.Б. Холмогорова и др. // Московский психотерапевтический журнал. 2000. - № 2. С. 5-50.
81. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 608 с.
82. Экман П. Психология эмоций. Я знаю, что ты чувствуешь. Москва, 2014. 175 с.
83. Эллис А. Гуманистическая психотерапия: рационально-эмоциональный подход. Москва: ЭКСМО-Пресс, 2002. 272 с.
84. Ейдеміллер Е.Г., Добряков І.В., Микільська І.М. Сімейний діагноз і сімейна психотерапія. Санкт-Петербург, 2003. 144 с.
85. Ейдеміллер Є. Г., Юстицкіс В. Психологія та психотерапія родини. Санкт-Петербург: Питер, 1999. 656 с.
86. Bandura A. Social learning and personality development / A. Bandura, R. Wultur. New York, 1995. - 225 pp.